

34

Теорема про зіпсовану дитину, або Чому альтруїст має більше шансів на виживання

Економічний підхід Геррі Беккера до розв'язання соціальних проблем

Наталія СТУЧИНСЬКА,
студентка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Те, що альтруїзму є місце в сучасних економічних відносинах, науроково довів Геррі Беккер – видатний учений, економіст сучасності з найвищим індексом цитування, нобелівський лауреат. Більше того, він показав, що неможливо здійснити ґрунтовний усебічний аналіз поведінки суб'єкта ринкових відносин без зважання на альтруїзм.

Геррі Беккер народився 2 грудня 1930 року у Потсвілі, штат Пенсільванія (США). Навчався у Принстоні, працював у Колумбійському й Чиказькому університетах, професором яких є з 1960 та 1970 років відповідно.

У 1987 році Геррі Беккера було обрано президентом Американської економічної асоціації, у 1997-му – президентом Товариства економіки праці. Нагороджений медаллю Дж. Б. Кларка, лауреат премій Седеймана (1985), Коммонса (1987), Сміта (1991). 1992 року вчений отримав Нобелівську премію «за поширення сфери мікроекономічного аналізу на цілу низку аспектів людської поведінки». 2000 року з рук президента Білла Клінтона Беккер отримав Національну наукову медаль США.

У працях, зокрема таких, як «Людська поведінка. Економічний підхід» і «Трактат про сім'ю», вчений доводить, що модель «людини економічної» мотивується не лише з позицій максимізації корисності. Беккер показує, що альтруїзм визначає функцію корисності людини як позитивну залежність між функціями корисності різних людей.

Базовими положеннями нової теорії економіки домогосподарства у працях Г. Беккера є: застосування мікроекономічного аналізу під час дослідження сутності домогосподарства; вивчення домогосподарства не як пасивного споживача ринкових товарів та послуг, а як самостійної виробничої одиниці.

Геррі Беккер класифікує моделі альтруїзму за трьома широкими категоріями: альтруїзм у стосунках

батьки-діти, де обоє з батьків мають однакові погляди на те, що є добре для їхніх дітей; альтруїзм у стосунках чоловік-дружина; альтруїзм у стосунках батьки-діти, де батьки мають різні погляди на те, що є добре для їхніх дітей. До останньої категорії також належать сім'ї, в яких батьки розлучилися.

Рішення мати дітей нічим не різняться від інших аналогічних інвестиційних рішень. Діти, на думку вченого, – «блага тривалого користування»: вони для батьків є джерелом самоствердження та задоволення, але їх утримання потребує чималих витрат, як очевидних, так і прихованих (насамперед – часу батьків). Тому «попит на дітей» має обернену залежність від витрат на їх утримання і пряму – від рівня доходу батьків. На перший погляд може здатися, що це суперечить статистиці, яка свідчить про тенденцію до скорочення кількості членів сім'ї під час економічного зростання. Проте з підвищенням ставок оплати збільшується не лише прибуток сім'ї – дорожчає фактично і час батьків. Окрім цього, економічне зростання, підвищуючи стандарти освіти і стимулюючи тим самим попит на «якість дітей», також може дуже «підривати» попит на їхню кількість. Саме ці два чинники, на думку Беккера, й лежать в основі різкого скорочення чисельності сім'ї в індустріально розвинених країнах. Беккер вважає, що аналіз взаємодії між попитом на кількість і «якість дітей» є одним із найбільших досягнень економічної теорії народжуваності.

У своїх перших роботах Беккер припускав, що батьки є альтруїстичними стосовно своїх дітей, а діти – егоїстичними. Для спрощення аналізу модель сім'ї Беккера передбачала, що є лише батько чи мати, або батьки вносять увесь свій прибуток до об'єднаного фонду і поводяться як одне ціле. Через припущення, що батько контролює всі сімейні ресурси та однаково піклується про всіх дітей, цю модель пізніше назвали «моделлю тур-

ботливого диктатора». Метою голови сім'ї є максимізація доходів родини та надання дітям коштів для забезпечення їхнього максимального добробуту. Наприклад, якщо хтось із дітей отримує додаткові ресурси за межами сім'ї, припустимо, через державну програму, то альтруїстичні батьки захочуть розділити ці додаткові ресурси на всіх дітей. Тобто завдяки державній програмі зросте добробут кожного члена родини, що зменшить дохід безпосереднього набувача коштів (стипендіата) порівняно із ситуацією, коли такого розподілу не було б. Ця модель допомагає зрозуміти причину незначного загального ефекту державних програм на підтримку дітей.

Дослідження альтруїзму у стосунках батьки-діти викликало хвилю макроекономічних дебатів щодо наслідків соціального страхування й ролі державного боргу для різних поколінь. Роберт Барро, професор економіки Гарвардського університету та один із найупливівіших економістів у світі за версією *Research Papers in Economics*, наголошував, що покоління дітей платять за соціальне страхування своїх батьків через вищі податки. Альтруїстичні батьки хотітимуть полегшити податковий тягар, зумовлений соціальним страхуванням, для власних дітей. Аналогічний підхід використовується автором під час аналізу наслідків державного боргу для різних поколінь: альтруїстичні батьки у формі спадщини або дарунків намагаються відшкодувати борговий тягар, залишений дітям. Нинішні дослідження показують, що покоління дитячого буму успадкує борг у трильйон доларів, що становитиме \$1000 боргу на одну особу.

Модель також допомагає визначити, яким саме видам трансфертів віддадуть перевагу. Батьки вкладуть більше інвестиції у людський капітал здібної дитини, бо у цьому разі матимуть вищий коефіцієнт окупності (тобто виручки), і тим самим компенсуються обмежені витрати на менш здібного. Ця стратегія є

найефективнішою задля збільшення достатку всіх дітей. Якби всі батьки діяли за цим правилом, то залишена ними спадщина не була б однаковою для кожного з нащадків, а її розмір залежав би від здібностей дітей. На практиці спостерігаємо іншу картину: здебільшого в заповітах уся спадщина поділена нарівно, навіть спостерігається слабка тенденція залишати більше статків дітям із нижчими доходами. Це пояснюється тим, що батькам складно визначити, чому саме цей нащадок має менший прибуток: унаслідок обставин, які він не має змоги контролювати, або через лінощі, марнотратство, інші вади? Однак, даючи більше грошей менш забезпеченим дітям, батьки тим самим пригнічують мотивацію дітей працювати старанно і заробляти гроші самостійно.

Альтруїзм є важливим аргументом у дискусіях про добробут дітей, народжених неповнолітніми матерями-одиначками. Беккер переконує, що саме через наявність у батьків інстинктивного альтруїзму, дітям краще жити у рідній сім'ї, ніж у будь-якому іншому колективі. Через альтруїстичні намагання рідні батьки витрачають із кожного заробленого долара на дітей більше, ніж опікуни, і для досягнення однакового рівня дитячого благополуччя доцільніше надавати соціальну підтримку бідним, але рідним батькам.

Альтруїзм типу *чоловік-дружина* Беккер формулює математичною моделлю, використовуючи поняття шлюбного ринку. Люди одружуються, якщо очікуваний обсяг споживчих благ перевершує арифметичну суму благ, які партнери можуть виробляти окремо. Проте через асиметричність та недосконалість інформації на цьому ринку створенню сім'ї передують пошуки. Він подібний до пошуку на ринку праці, який завершується, коли партнери визначають, що користі від укладення шлюбу очікується більше, ніж від життя без шлюбу, і немає необхідності шукати якісь інші варіанти, тобто зазнавати додаткових витрат. Проте Беккер не вилучає з цього процесу такого чинника, як почуття. На думку вченого, сім'ї, котрі ґрунтуються на почутті любові, продуктивніші та економічно активніші. А рішення будь-якої сім'ї про розлучення приймається тоді, коли користь від шлюбу виявляється меншою, ніж від життя нарізно. Зростання кількості розлучень у розвинених країнах, на думку Беккера, спричинене передусім підвищеною активністю жінок на ринку праці, що різко зменшило для них витрати, пов'язані з життям поза шлюбом або зі спробами повторного створення сім'ї.

Припустімо, чоловік h є ефективно альтруїстичним стосовно інших членів своєї родини, наприклад, дружини w . «Ефективно альтруїстичним» означає, що поведінка h зазнає змін саме через його альтруїзм. Якщо h є ефективно альтруїстичним, то частину своїх над-

ходжень він радше витратить на w , ніж на власне споживання.

Тільки-но альтруїст починає максимізувати власну корисність (зменшуючи водночас дохід своєї родини), його можна назвати еґоїстичним, а не альтруїстичним із позицій корисності. Однак такий варіант можливий за умови, що h при цьому не збільшує корисності w шляхом надання їй певних коштів чи благ. Геррі Беккер визначає альтруїзм як ставлення до споживання та вибору благ, не вдаючись до філософської дискусії про істинну мотивацію вчинків людей.

Загалом альтруїст h не тільки розподіляє особисті доходи між власним споживанням та виплатами w , а й визначає рівень повного споживання бенефіціарія. Це підводить до формулювання однієї з ключових у науковій спадщині Беккера теорем – «теореми про зіпсовану дитину».

Розгляньмо її на такому прикладі. Нехай еґоїст Том може вчинити певну дію, яка збільшить його дохід на 1 тисячу доларів, скоротивши водночас дохід його сестри Джейн на 1,5 тисячі доларів. Альтруїстична поведінка батька, згідно з цією теоремою, утримає Тома від такого вчинку, бо він зменшує загальний дохід сім'ї на 500 доларів. Батько намагатиметься перерозподілити бюджет сім'ї так, щоб зниження рівня споживання позначилося на всіх членах родини однаковою мірою. Тому він скоротить свої трансферти для Тома більш ніж на 1 тисячу, водночас збільшивши їх для Джейн менш ніж на 1,5 тисячі доларів. Як результат Том залишиться у програті. Передбачаючи такий розвиток подій, Том навіть за поганого ставлення до членів родини утримається від дій, що завдадуть збитку сім'ї, і намагатиметься вчинити так, щоб поліпшити добробут родини, навіть погодиться зменшити власний дохід задля істотного збільшення доходу Джейн. На підставі аналізу Беккер доходить висновку, що кожен бенефіціар незалежно від його заздощів до інших бенефіціарів чи бенефактора допомагає максимізувати прибуток родини.

На думку науковця, саме це пояснює, чому на ринку переважає еґоїстична, детермінована власним інтересом поведінка, тоді як у межах сім'ї – альтруїстична. Річ не в тім, що на ринку економічним суб'єктам альтруїзм не притаманний – просто на ринку він менш ефективний, ніж еґоїзм. Економістами давно встановлено, що грошові трансферти більше відповідають інтересам одержувачів, ніж натуральні виплати. Тому й допомога альтруїстично налаштованих фірм виявляється ефективнішою, якщо її надаватимуть у формі грошових пожертвувань, а не через зниження ціни на продукцію, яку вони виробляють.

«Теорема про зіпсовану дитину» також дає підстави припустити, що в альтруїстів більше шансів на вижи-

вання у процесі природного добору. І не лише тому, що альтруїстичні сім'ї зазвичай мають більше дітей, ніж еґоїстичні, а насамперед тому, що альтруїстичні сім'ї схильні більше інвестувати у своїх дітей, що сприяє їхньому успіхові в дорослому житті.

Згідно з теорією Геррі Беккера альтруїзм передається з покоління в покоління, тому в процесі розвитку людства він поширюватиметься серед дедалі більшої кількості сімей. Серед причин цього – нерозривна пов'язаність альтруїзму з благополуччям сім'ї, що саме і є, на думку Г. Беккера, головним завданням економічної системи.

Я стверджую, зазначає вчений, що економічний підхід є унікальним за своєю силою, тому що він здатний інтегрувати сукупність форм людської поведінки. Як наслідок неокласична економічна теорія починає претендувати на звання базової науки про суспільство, що стало причиною руйнації кордонів між суміжними соціальними дисциплінами. Саме тут витікає «економічного імперіалізму», натхненником та батьком якого, безперечно, є Геррі Беккер. З різним успіхом економічної «колонізації» уже підлягали політологія, соціологія, правознавство, навіть біологія та інші природничі науки. Багато представників «територій», що піддавалися економічній колонізації» поставилися до цього підходу з цікавістю та ентузіазмом. На таких міждисциплінарних перехрестях уже встигли скластися нові перспективні галузі та підгалузі наукового знання (економіка права, «нова історія» тощо).

Беккер і його послідовники переконані, що модель, яка пояснює поведінку суб'єктів на фермі, біржі або в банку, можна і навіть необхідно використовувати й тоді, коли йдеться про сім'ю, дітей, урядову установу або політичну партію.

Актуальність наукового доробку Г. Беккера в суспільно-економічних реаліях сучасної України зумовлена соціальною потребою у поверненні поняття альтруїзму у площину економічної реальності.

Джерела

1. Беккер Гэрри С. Человеческое поведение: экономический подход: Избр. тр. по эконом. теории. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 784 с.

2. Капелюшников Р. И. Воздействие на заработки инвестиций в человеческий капитал // США: экономика, политика, идеология. – 1993. – № 11. – <http://www.libertarium.ru/>

3. Becker G. The Economic Way of Looking at Life / Nobel Lecture. – 1992. – December.

4. Becker G. S. A Treatise on the Family. Cambridge. – Harvard University Press, 1994 (1981).

5. <http://home.uchicago.edu/~gbecker/>